

על התיאטרון הרומי בבית־שאן

מאת

ש. אפל באום

החפירות הראשונות בשטח התיאטרון הרומאי בבית־שאן, שנמנה עם התיאטרונים הגדולים ביותר של הקיסרות הרומית, נערכו בחדשים פברואר—יוני 1960* : (א) באיזור השער המערבי; (ב) במנהרות־הכניסה (vomitoria); (ג) בשטח מושבי־הקהל ועד הבמה (ה־cavea); (ד) בצד הדרומי, מחוץ לתיאטרון, מול הכניסה 5.

לאחר שפוגו מאיזור השער המערבי ערימות־השפך, שנצטברו בעקבות חפירה בתקופת המאנדאט, נתגלתה שכבה עם שרידים מן התקופה הערבית, בעיקר מן המאה השמינית, בקירוב, עד המאה העשירית לספּה"ג. מתחת לשכבה זו נחשפו קירות התיאטרון ואותרו שני ראשי־קשתות של הכניסה המערבית. כן נמצאו כאן רצפות־פסיפס של בתי־מגורים ביזאנטיים, ומתחתן, במפלס התיאטרון, נתגלתה שכבת־חרסים מן המאה ה־ד' לספּה"ג, שבה, כנראה, לא שימש עוד בניין זה כתיאטרון.

במילוי השטח המרכזי של התיאטרון ניתן להבחין שתי שכבות־התיישבות ערביות. בשכבה העליונה, בגזרה הצפונית־מזרחית, נחפר חלק של בניין מתקופה זו. השכבה התחתונה היא, כנראה, מן העידן הקדום של אותה תקופה. בעוד שמושבי־הקהל מעל לקו ה־praecinctio נשדדו כליל, הרי נתברר עם פינוי המילוי, ש־15 שורות־המושבים למטה ממנו ועד ל־orchestra כמעט שלמים הם, פרט לקטעי שני הקצוות בצדדים המערבי והמזרחי. במושבים כמה גומות מרובעות, ששימשו, כנראה, להחזקת מתקנים בקשר ל־velum (מסך־הבד), שנפרש על ראשי הקהל. כן נמצאו בשטח זה שתי חריתות יווניות וחריתה שלישית על־גבי קיר ה־praecinctio. לאורך המושב האחרון, שהפריד, כפי שידוע לנו עכשיו, את המושבים מהאורפכסטרה,

* החפירות נערכות מטעם המחלקה לשיפור נוף־הארץ שליד משרד ראש־הממשלה, בשיתוף עם אגף־העתיקות שעל־יד משרד החינוך והתרבות. המלאכה בוצעה על־ידי עובדי מחלקת העבודות הציבוריות.

נתגלתה שורה של גומות מרובעות עמוקות, במרחקים קבועים (כמותן נתגלו בתיאטרון של סאלאמיס שבקפריסין, ההולך ונחשף עכשיו). לא ברור, אם שימשו לתקיעת כלונסות־מעקה בהן, או נועדו לצרכי־ניקוז והיו קשורות לתעלה, שטרם נתגלתה. עד עכשיו נחשף ראש ה־*scaenae frons* (חזית הבניין שמאחורי הבמה), שבמרכזו נתגלתה דלת מפוארת עם משקוף אפקי. כן אותר קו קדמת־הבמה, שבצדו המערבי נמצאה חוליית מזווה מעוטרת מן המאה הג', בקירוב.

בכל ה־*vomitoria* שנוקו נתגלו שרידים של התיישבות־משנה בתקופה הערבית, בעיקר בצורת קירות מאוחרים. בכניסה 7 נראו שרידים ברורים של תעשייה להפקת ברזל מתקופת הכיבוש הערבי.

בצד הדרומי. מחוץ לתיאטרון, נצטברה האדמה בעומק של 2 מטרים. כאן שקע ההר בצורת טראסה, שלרגליה הקיפה את התיאטרון שדרת־קשתות מפוארת, שהוקמה, כנראה, יחד עם התיאטרון עצמו, בסוף המאה הב' או בתחילת המאה הג' לספה"נ, והיא נהרסה לגמרי במאה הג'. סמוך לצד הצפוני של שדרה זו, מול הכניסה 5, היה מבנה מרובע קטן, שהוקם על במה גבוהה עם מדרגות. בינו לבין התיאטרון נתגלתה תעלת־ניקוז, שנועדה לקליטת מ־הנגר מן המורד שמדרום לה. במאה הג' הוארך הבניין לצד דרום בצורת מלבן, ובסוף המאה הד' נתמלא כל השטח בין הטראסה לתיאטרון, והבניין חודש כמה פעמים. צורת המבנה וכן חידושו מעידים על השימוש בו לצרכים דתיים. הממצא, שנתגלה בקרבתו (מספר נרות ופסלוני אליים ואלות), מחזק במידת־מה השערה זו. במהלך חשיפתו של התיאטרון נתבררו במקצת גם תכונות מבנהו, שעוצב בצורה של סדרת קשתות אטומות בין הכניסות.

מתוך ממצאי עונת־החפירות הראשונה ניתן להסיק מסקנות ארעיות אלו:

(א) התיאטרון הוקם בסוף המאה הב' או בתחילת המאה הג' לספה"נ.

(ב) הוא לא שימש זמן רב כתיאטרון, שכן כבר באמצע המאה הג' נחסמה מערכת־המדרגות בין מושבי ה־*cavea* בצד מערב, ושדרת־הקשתות בצד הדרומי חרבה כליל במאה הג'. במאה הד' היתה שכבת־אשפה עבה בשטח השער המערבי. במאה הה' נהרס חלק מן הדרך, שעברה בכניסה 1, ומעל לשטח השער המערבי הוקמו במאה הה' בתי־מגורים. פני מושבי־הקהל היו בלתי־שחוקים לחלוטין. בתקופה הביזאנטית חרב לגמרי הקטע המערבי של ה־*cavea* והוקמו עליו בניינים. (ג) סמוך לצד הדרומי של התיאטרון היה

היכל קטן — קרוב לוודאי של האל דיוניסוס — ואפשר להצביע על הקבלות רבות לכך בארצות אחרות של הקיסרות הרומית. (ד) בקרבת היכל זה נמצא שבר של כתובת יוונית, שנועדה להנציח החלטה של מועצת העיר ואזרחיה ($\eta \betaουλ\eta \kappa\alpha\iota \acute{o} [\delta\eta\mu\omicron\varsigma]$) לכבוד נציב הפרובינקיה, כנראה, מסוף המאה הג' לספה"נ. (ה) התיאטרון שימש מקום-מגורים ומזבלה במשך כל התקופה הערבית. בייחוד עשירים הם ממצאי הנרות והחרסים הערביים מתקופת חרבת-אל-מפז'ר (המאות הז' והח' לספה"נ).

בין הממצאים ראויות לציון 143 מטבעות מפרקי'זמן שונים, החל בתקופה ההלניסטית וכלה בימי הצלבנים.

(ראה לוחות ז'—ח')